

ERZURUM VALİSİ MEHMED EMİN (YURDAKUL) BEY'İN
ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AİT
LAYİHASI

PROPOSOL OF MEHMED EMİN BEY (YURDAKUL),
GOVERNOR OF ERZURUM, TOWARDS THE NEEDS AND THE
DEVELOPMENT OF ERZURUM CITY

Yrd. Doç. Dr. Yunus ÖZGER*

Mehmed Emin Bey'in Hayatına Kısa Bir Bakış

Türk dünyasının önemli şairlerinden biri olan ve XIX. yüzyılın sonlarında yazılarını yayınlamağa ve şöhret kazanmağa başlayan Mehmed Emin (Yurdakul), 13 Mayıs 1869 tarihinde İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya gelmiştir. Babası balıkçılıkla geçimini sağlayan Salih reis, annesi Edirne çevresinde yaşayan köylü bir ailenin kızı Emine hanımdır.¹ Ataları Terkos Gölü çevresindeki Zekeriya Köyü halkındandır.²

Yazdığı millî şiirleri ile özellikle II. Meşrutiyet dönemi ve I. Dünya savaşı sırasında şöhretin zirvesine çıkan Mehmed Emin, eğitimine yedi-sekiz yaşlarında saray mektebi adlı sıbyan okulunda başlamış, 1879'da Beşiktaş Askerî Rüşdiyesine girmiştir. Rüşdiyeyi bitirince önce Mülkiye Mektebine yazılmış, 18

* Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yozgat. yunusozger@yahoo.com.

¹ Feyziye Abdullah Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri- 1 Şiirler*, Türk Tarih Kurumu (TTK) yayınları, Ankara 1969, s.XV; Yüksel Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, Toker Yayınları (100 Büyük Edip ve Şair dizisi) İstanbul 1974, s.11.

² Türk milli şairlerinden Hamdullah Suphi Tanrıöver Mehmed Emin Yurdakul'un babasını, Türk dünyasına uyarıcı bir oğul veren iliklerine kadar Türk olan biri olarak tanıtmakta ve oğlunu çocukluğunda Battal Gazi, Köroğlu gibi eski Türk gaza ve hikâyeleri ile yetiştirdiğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s.4; Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, s.12.

yaşında iken Mülkiye İdadîsinden tasdikname alarak ayrılmış ve Bâb-ı âlî sadâret dairesi evrak kaleminde kâtip olarak memuriyet hayatına başlamıştır. 1887 yılında Şebinkarahisarlı asil bir Türk ailesinden Müzeyyen Hanım ile evlenmiştir. 1889 yılında Hukuk Mektebine kaydolan Mehmed Emin, daha sonra eğitimini tamamlamak ve İngilizce öğrenmek için Amerika'ya gitmek umuduyla Hukuk Mektebini bırakmıştır. Ancak kendisine yardım edecek Madam Mut'un ani ölümü üzerine bunu gerçekleştirememiş ve bir daha Hukuk Mektebine de dönememiştir. Bundan sonra Mehmed Emin kendini büsbütün edebiyat ve şiire vermiştir.³

1907 yılında Erzurum Rûsûmat Eminliği'ne⁴ atanan Mehmed Emin, 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanı arefesinde Trabzon Rûsûmat Nazırlığına nakledilmiştir. İstanbul'da 31 Mart olayı çıkınca Trabzon'da İttihat ve Terakki merkez heyetinde faaliyette bulunmuştur. Hüseyin Hilmi Bey'in sadareti döneminde Bahriye Nezareti müsteşarlığında bulunmuştur. 1909'da Hicaz valiliğine atanan Mehmed Emin Bey, bölgedeki hoşnutsuz hadiseler nedeniyle Dahiliye Nezareti'nden tayinini istemiş ve bunun üzerine Sivas valiliğine atanmıştır.⁵

Türk edebiyatının son dönemde yetişmiş en büyük şahsiyetlerinden biri olan Mehmed Emin Bey, önceki vali Celal Bey'in başka bir yere nakledilmesi üzerine 1911 yılında Erzurum valiliğine tayin olunmuştur.⁶ Erzurumlu meşhur sosyolog Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Erzurum'da yayınlanan Hür söz gazetesinin 11 Şubat 1959 tarihli nüshasında "Şair Bir Erzurum Valisi: Mehmet Emin Yurdakul" başlıklı bir yazı yazmıştır.⁷ Fındıkoğlu, burada valinin Erzurum'da karşılanması hakkında malumat vermiş ve Erzurum İdadîs'i'nden o

³ Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, s.8.

⁴ Rûsûmat Eminliği: Gümrük Müdürlüğü.

⁵ Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri*, s.XV; Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, 22; Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, s.25.

⁶ Enver Konukçu, *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Erzurum*, s.361.

⁷ Mehmed Emin Bey'in Erzurum'a vali olarak gelişi ile ilgili olarak daha önce de yine Fındıkoğlu tarafından, Yeni İstanbul Gazetesinin 31 Ocak 1959 tarihli nüshasında *Mehmed Emin Yurdakul ve Erzurum Vâliliği* adlı bir makale yayımlanmıştır. Her iki yazının içeriği hemen hemen birbirinin ayıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Konukçu, *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Erzurum*, Ankara 1992, s.361; Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, s.27.

günlerde mezun olan bir gencin konuşmasını aktarmıştır. İdadî mezunu genç, Emin Bey'in şehre atanmasının Erzurumluları sevindirdiğini ifade ettikten sonra, Vali'den milletin problemlerini tespit edip ona göre acil çözümler üretmesinin beklendiğini dile getirmiştir.⁸

Şiirlerinde birçok defa Erzurum'u anan Mehmed Emin Bey, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidara gelişi sonrasında 1912'de bu görevden azledilmiştir.⁹

İstanbul'da Türkocağının kurucuları arasında yer alan millî şair,¹⁰ Musul, Şarkîkarahisar, Urfa ve İstanbul mebusluğu vazifesini de ifâ etmiştir. Şairin fikirlerinin gelişiminde Cemaleddin Afganî'nin önemli bir rolü vardır. Şiirlerinde vatan, millet, hürriyet, eşitlik ve adalet kavramlarına sıklıkla vurgu yapan ve yüzlerce şiiri bulunan Mehmed Emin Yurdakul 14 Ocak 1944'de hayata veda etmiştir. Kabri İstanbul Zincirlikuyu asri mezarlığındadır.¹¹

Vali Mehmed Emin Bey'in Erzurum'un İhtiyaçları ve Gelişmesine Ait Lâyihaları

Mehmed Emin Yurdakul'un edebiyatçı ve millî şair kimliğinden başka, bugünkü deyimle bürokrat ve valilik kimliği de bulunmaktadır. Mehmed Emin

⁸ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Şair Bir Erzurum Valisi: Mehmet Emin Yurdakul", *Hür Söz Gazetesi*, 11 Şubat 1959 Çarşamba, yıl 4, sayı 965, s.1-2.

⁹ Mehmed Emin Yurdakul şiirlerinden bazılarında Erzurum'dan bahsetmiştir ki bunlardan biri, *Kahraman Irak Ordusu'na ithaf ettiği Dicle Önünde* adlı şiiridir. Bkz. Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri- 1 Şiirler*, s.201.

Düşüyordu ilk akşamlar;
Dereleri hayâletler bürüyordu.
Kararmıştı solgun çamlar;
Dev gölgeler ufka doğru yürüyordu.

Bu, sanki bir sert rüzgârdı:
Titriyordu Erzurum'un ovaları.
Yıldırımli bulutlardı:
Gürlüyordu Palan-döken kayaları.

¹⁰ Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, s.25.

¹¹ Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserler*, s.XV; Yazıcı, *Mehmet Emin Yurdakul*, s.49.

Bey 1911 yılı ortalarında Erzurum valiliğine atanmıştır. Buradaki görevi sırasında, Erzurum'un yıllardır birikmiş sorunlarını tespit etmeye, ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmış ve şehrin ve bölgenin gelişebilmesinin yollarını ve çarelerini araştırmış ve bunları bir rapor halinde Nafia Nazırlığına ilemiştir. Araştırmanın konusunu da işte bu raporlar/lâyîha oluşturmaktadır. Mehmed Emin Bey *Erzurum Vilâyeti'nin İhtiyacât ve Terakkîyâtına Aid Lâyîhalar* adlı raporunu 21 Rebiyülevvel 1330 / 10 Mart 1912 tarihinde tamamlamış ve Nafia Nazırı Cevad Bey'e sunmuştur. Araştırmada ele alınan lââyîha, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Dâhiliye Nezâreti. Muhâberât-ı Umûmiyye Dairesi) DH.İD. 1330 Ca.1 25/11 numarada kayıtlıdır. Bahsedilen lââyîha metninin İstanbul Matbaa-ı Amire'de 1328 yılında basıldığı anlaşılmaktadır.¹²

Lâyîhanın Muhtevası

Vali Mehmed Emin Bey, dönemin (1911) Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) Cavid Bey'e hitaben yazdığı lââyîhasında, *Nâfia Nezâreti Celâlesine, Nazır Beğ Efendi hazretleri* hitabıyla başlamıştır.

Ekte tam metin olarak verilmiş olan lââyîhada, Osmanlı Devleti'nin genel durumu, Anadolu insanının sosyo-iktisadi yapısı, Erzurum vilayetinin ihtiyaçları, vilayette yapılması gerekli olan yollar ve bu hususta bakanlığa düşen görevler tafsilatlı olarak ele alınmıştır. Şair olması hasebiyle Mehmed Emin Bey, lââyîhasında son derece edebi, akıcı ve şiirsel bir dil kullanmıştır. Problemleri tespit etmekle kalmamış, onlara çözüm önerileri de sunmuştur.

Lâyîhayı şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

- Batı medeniyetinin kat ettiği aşamalar ve buna karşı Osmanlı Devlet ve toplumunun durumu.

- Erzurum Vilayetinin sosyo-ekonomik durumu

- Erzurum Vilayeti ile Trabzon Vilayetinin ticari münasebetleri

- Osmanlı ülkesindeki umumîve hususî yollar

- Erzurum Vilayetindeki yolların durumu

- Erzurum- Rize yolunun bölge için önemi

- Erzurum- Bayezid yolunun açılması

¹² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İrade Dahiliye (İD), nr. 25/11, 1330 Ca. 1.*

- Erzurum- Trabzon demir yolu hattı projesi
- Bayezid Sancağı'nın sosyal durumu ve Hamidiye Aşiret Alaylarının bölgedeki yapısı, alaylar hakkında yapılması istenilen düzenlemeler
- Nafia Nazırına öneriler

Lâyîhanın Değerlendirmesi

1- Batı medeniyetinin kat ettiği aşamalar ve buna karşı Osmanlı devlet ve toplumunun durumu

Mehmed Emin Bey, işe Batı medeniyetinin ilim, fen ve diğer alanlarda kat ettiği aşamayı anlatmakla başlamış ve bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin durumunun ne olduğunu ortaya koymuş ve adeta bir doğu- batı medeniyeti mukayesesi yapmıştır. Vali'ye göre her medeni insan nesli için en bereketli üretim vasıtası, çalışmak yani emektir. En tükenmez servet kaynağı ise topraktır. Medeni dünya, çalışarak ve iktisadi nazariyelere başvurarak büyük mücadele vermiş ve bu sayede asi deniz dalgalarını, amansız dağların kayalarını irade ve azimleriyle aciz bırakmıştır. Medeni dünya, şimdi ise kara ve demir yolu ağları ile asırlardan beri sisler ve zulmetler altında uyuyan milletlerin topraklarını kendi sanayi ve ticari faaliyetlerine malikâne etmişlerdir. Yani gelişmiş ülkeler kurdukları yollarla, yeraltı kaynağı zengini olan ülkelerde sömürgele kurmuşlardır. Yeraltı ve yer üstü kaynaklarla yetinmeyen Batılılar, bu defa geliştirdikleri balonlar ve tayyareler aracılığıyla, gökyüzünün bilinmeyen cisimlerine keşfetmeyi hedeflemişlerdir.

Batı medeniyetinin aldığı mesafeleri bu şekilde anlattıktan sonra Emin Bey, "Hâl böyle iken biz bugünkü Osmanlılar fikirlerimizi terakkiyât-ı asriyenin medeniyet ziyâlarına, kulaklarımızı teceddüdât-ı iktisâdiyenin saâdet terânelerine kapamak ve doğduğumuz yerlerin dağları arasında gayr-ı meşrû' bir kanaâtin esiri olarak târik-i dünya ma'îşetini ta'kîb etmek suretiyle yaşayabilmek imkânına ihtimâl virmişdik" sözleriyle, Osmanlı Devleti ve toplumunun bu gelişmeler karşısında, çağın yeniliklerine kulak tıkadığını, ekonomik gelişmeleri takip edemediğini, insanların düşüncelerinin doğduğu yerlerin sınırlarını aşamadığını, dededen miras yöntemlerle işleri idare etmeyi düşündüklerini dile getirmekte ve toplumun bu

şekilde dünya maişeti ile uğraşarak hayatta kalabileceği gibi yanlış bir inanışta bulunduğunu söylemektedir. Mehmed Emin Bey, bu yanlış yöntem ve inanışlarla Batı medeniyetini yakalamanın hayâl olduğunu da özellikle vurgulamaktadır. Emin Bey *“Memleketimizin sâhillerini yangınlara viren top güllerininin tarâkalarından, milletimizin milyonlarını ellerimizden alan zâlim muâbedelerin meş’ûm hükümlerinden ‘ibretbîn olmayarak kendimizi yeni felaketlerin kurbanı olmakhğa bırakmışdık. Bilmemişdik ki beşeriyetin hırs ve ta’amları hiçbir câhil ve âtul milleti sedd-i iskenderlerin arkasında sükûn ile yaşattırmağa ve vatanın sînesinde medfûn bulunan hazâin-i servetin türbedârlığını ettirmeğe gayr-i müsaiddir”* diyerek toplum olarak geçmişte yaşananlardan ders alınmadığına ve bu yüzden de yeni felaketlerin kurbanı olunduğuna inanmaktadır. Geçmişten ders alınmayışında millet olarak hangi hataların yapıldığını da ortaya koymaktadır. İnsanlığın hırs ve iştahının aşırılığa kaçtığını ve bunun toplumları sükun içinde yaşatmasının mümkün olmayacağını ve sonuç olarak da ülkelerindeki zenginliklerin yağmalanacağını hiç hesaba katılmadığını dile getirerek; zamanın silahları ile mücehhez olanların ayakta kalabildiklerini, bundan mahrum olanların ise sonlarının hüsrana olacağını millet tarafından anlaşılamadığını acı bir şekilde dile getirmektedir.

Bu değerlendirmelerden sonra Emin Bey, çözüm olarak nelerin yapılması gerektiğini de söylüyor ve *“binâen aleyh bizim dahi artık bilâ imhâl bu insâ-ı mütemeddinenin eserlerine iktidâ ederek sa’yımızla toprağımızdan istifâde ve asrın terakki silâhlarıyla saâdetimizi feth için avâmil-i nâfi’â-yı medeniyete dört el ile sarılmaklığımız lâzım gelmektedir”* diyerek hiç vakit kaybetmeden muasır medeniyetin ürünlerine sahip olunmasının zarureti ve aciliyetine işaret etmekte ve bunu yakalamanın en önemli yolunun, ülkenin kara ve demir yolu ağları ile örülmesinden geçtiğine inanmaktadır.

2- Erzurum Vilayetinin sosyo-ekonomik durumu

Mehmed Emin Bey, valilik yaptığı 1911 yılında Erzurum ve yakın çevresinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik açıdan çok sıkıntılar yaşadığını bizzat gözlemlemiş ve bunu lâyihasında dile getirmiştir. Özellikle köylere ulaşmanın imkânsızlığından şikâyet eden Emin Bey, *asırladır hayatını köhne duvarların arasında muhafaza etmekte olan zavallı mubit* olarak tavsif ettiği yörenin

insanlarının yoksulluk ve yol-suzluktan çektiği sıkıntıları, “*bir köyüne gidildiği zaman dik yokuşlardan yuvarlanan kayınlarının gıcirtısından, yorgun kervanların yollarını kesen ırmaklarından, penceresiz kulübelерinden tüten çıra islerinden ve ekmeksiz sofralarında ot yedirten yoksulluk iniltilerinden başka hiçbir şey görülmez ve duyulmaz*” cümleleriyle veciz bir şekilde ortaya koymuştur.

Emin Bey, “*bu harab abâd memleketin, hayatı ızdırâb ve sefâlet çekmekden ibâret bilen bağırları yanık evlâdları*” diye tasvir ettiği bölge insanının, hayat boyu yaşadıkları çile ve ızdırabı, sanki yaşamın bir gereği imiş gibi kabul ettiklerinden rahatsızlık duymakta ve bu anlayışın, sıkıntıları gidermeye yönelik tedbirlerin alınıp uygulanmasını da engellediğini düşünmektedir. O'na göre, İnsanların bu yanlış inançlarından istifade edilmiş ve çıplak ayaklarını virânlıkların keskin taşları, garib başlarını haksızlıkların demir yumrukları, derdli yüreklerini canavarlıkların kara yasları ve saf kanlarını merhametsizliklerin yılan dişleri tahrip etmiştir.

Geçmişte yaşananların o dönemde de tekrar etmesinden yakınan Mehmed Emin Bey, çilekeş ve cefakâr Erzurum insanının halihazırda dahi alınlarını hiçbir rüyanın lem'alarının, dudaklarını hiçbir saadetin ümidinin titretmemekte olduğunu dile getirmektedir. Bütün bunlara rağmen vali, Erzurum ve bölge insanının ümidini yitirmediğini ve bu ümidi toprağa bağladığını *bu sefillerin çukurlara kaçan gözleri bu lem'a ve ümidleri kanlı yaşlarla ıslattıkları toprağın altından ve şu acı hayatın ferdasından beklemektedir* sözleriyle açıklamaktadır.

Erzurum Valisi Mehmed Emin Bey, Erzurum insanının potansiyeli ile ilgili iki önemli sosyal gerçeği saptamış ve bunu Nafia Nazırına iletmıştır. Bunlardan biri, Erzurum'un arazi mahsullerinin ambarlarda çürümekte olması ve bunun çiftçiyi sıkıntıya düşürmesidir. Hal böyle olunca ithalat ve ihracat ta dengesizlikler olmakta ve bu durum da toplumsal hayatın kanını sömürmektedir. Vali'ye göre Erzurum, bir çiftçilik memleketi olarak yaratılmıştır. Erzurum çiftçisi demir sabanlarla toprağı sürmesine rağmen, yetiştirdiği ürünleri yurt dışına bile ihraç edebilmektedir. Ancak kıtlık olduğu dönemlerde ve askeri tedarik zamanlarında bu ihracat, sadece Rusya ile sınırlı kalmaktadır. Emin Bey, Erzurum'un böyle bir potansiyeli olmasına rağmen, sahilde bulunan Trabzon vilayetinin, gıda ihtiyacını Avrupa ve Amerika ziraat

merkezlerinden almasına ve kendi deyiimiyle *ecnebi çıkarlarının iktisadî esiri* olmasına hayli kızmaktadır.

Vali Bey Erzurum'un en yakın komşularından Trabzon vilayeti için şu önemli tespitleri yapmaktadır. Trabzon tüccarının sattığı gıda maddelerinin büyük bir kısmı, yabancı ülkelerin mahsullerinden oluşmaktadır. Ayrıca bölgedeki amele kısmı da yabancı memleket topraklarında, maden ocaklarında çalışmaktadırlar. Fakat bunların kazandıkları ve ailelerine gönderdikleri paralar bile, kendilerine yiyeceklerini veren yabancı ellere geçmektedir. Yani dışarıda çalışıp para kazansalar bile, bu parayı gıda tüketiminde harcadıkları ve gıda maddelerini de yabancı ülkelerden aldıkları için onlardan alınan para yine onlara dönmektedir. Mehmed Emin Bey şikâyetçi olduğu bu durumun daha iyi anlaşılması için son üç senede Rusya'dan Rize sancağına ithalat yoluyla gelen un ve kokoroz¹³ miktarını örnek olarak vermektedir. Buna göre son üç sene zarfında Rusya'dan 1.272.260 kilo un alınmış ve karşılığında 1.886.200 kuruş ücret ödenmiştir. Aynı dönemde alınan 178.203 kilo kokoroza da 6.488.481 kuruş ödenmiştir.

3- Erzurum vilayeti ile Trabzon vilayetinin ticari münasebetleri

Vali Emin Bey, Erzurum ile Trabzon vilayetlerinin ticari açıdan birbirlerine ihtiyaçları bulunduğunu söylemekte ve aralarındaki ticari ilişkilerin artırılması gereği üzerinde durmaktadır. Trabzon vilayetinin kazalarıyla birlikte bir buçuk milyon nüfusa sahip olması ve arazisinin de o nispette dar olmasının, Erzurum çiftçisi için bir avantaj kabul etmektedir. Ancak Vali Bey, bu bağlamda rekabet meselesi gibi son derece önemli bir hususa dikkat çekmekte ve Erzurum mahsulünün, Trabzon'a gelen yabancı mahsule rekabet edemeyecek durumda bulunduğunu acı bir şekilde kabul etmektedir. Erzurum tüccarından aldığı bilgiye dayanarak Vali, bereketli bir yıl olarak kabul edilen 1911 yılı mahsül fiyatlarını vermektedir. Buna göre 1911'de Erzurum piyasasında buğdayın kilesinin 30 kuruş, arpanın 15 kuruşa satıldığını ifade etmektedir. Ancak bu ürünlerin Trabzon'a sevk edilebilmeleri için, kilede 13

¹³ Kokoroz: Koçanyla beraber mısır buğdayı. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, s.1105.

kuruş nakliye, 40 para telis ücreti, 20 para komisyoncu hakkının daha ilave edilmesi gerekmektedir ki, bu durumda Erzurum tüccarının kâr edebilmesi için buğdayın kilesinin 44,5 kuruştan, arpanın 29,5 kuruştan satılması gerekecektir. Emin Bey, yaptığı araştırma sonucunda bu ürünlerin Trabzon pazarında daha da ucuza satıldığını ve dolayısıyla Erzurum ürünlerinin burada müşteri bulmasının imkânsız olduğunu anlaşıldığını ifade etmektedir. Vali'ye göre Erzurum'dan Trabzon'a mahsulâtın ihraç olunmamasının tek sebebi de işte budur.

Mehmed Emin Bey, bütün bunlara rağmen Erzurum'da çiftçiliğin daha da geriye gitmemesi ve yeniden canlanabilmesi için bir hâl çaresi düşünmektedir. Buna göre Emin Bey, çiftçilerin ürünlerinin uygun fiyata tüccara satmaları, kıtlık dönemlerinde de tüccarın düşük fiyattan çiftçiye tohumluk vermesi sağlanmalıdır.

Lâyîhasının devamında Erzurum vilayetinin diğer vilayetlere ve ülke dışına sattığı malları sıralamakta ve bunların bağirsak, bastırma, kaşar peyniri, iç yağı, zeyrek yani keten tohumu, çiriş unu, bal mumu, hasır, yün ve yumurtadan ibaret bulunduğunu ifade etmektedir. Dışarıya satılan mallar bu kadar fazla olmasına rağmen Vali Bey, satılan mallara oranla Erzurum'un dışardan almak zorunda olduğu mal ve eşyanın çok daha fazla olduğuna dikkat çekmekte ve satılanların, alınması gerekenlerin onda biri oranında olduğunu söylemektedir. Vali Mehmed Emin Bey *demek oluyor ki memleketimizde kızgın güneşlerin altında çoluklarıyla çocuklarıyla terlerini ve tırnaklarını dökerek didinen çiftçilerimiz sabanlarımızdan istifade edememekte ve mahsul-ı sailerini ayad-ı ihtikâra geçirtmektedirler. Demek oluyor ki sarıklarımızla feslerimizden, kundaklarımızla kefenlerimize varıncaya kadar levâzım-ı hayatiyemizi Avrupa'dan idbâl olunmasına mukâbil bir mevcudiyet-i ispat edemeyecek derecede naçiz ihracatımız vuku' bulmakta ve levâzım-ı mezkûreyi tedarik edebilmek için millet derisini soydururcasına bütün varını ecnebilere vermektedir* cümleleriyle bu acı tablodan çıkarılacak sonucun pek feci olduğuna işaret etmektedir. Yani Emin Bey, sarıktan fese, kundaktan kefene kadar her şeyin Avrupa'dan ithal edildiğini, buna karşılık varlığımızı ispat ettirecek derecede bir ihracatımızın olmadığını hazin bir şekilde itiraf etmektedir. Aslında vali bu kötü

durumu “*millet derisini soydururcasına bütün varını ecnebilere vermektedir*” cümlesi ile özetlemektedir

Yukarıda bahsedilen sosyal gerçeğin ikinci safhası ise, şimdiye kadar Erzurum-Kızıldize yoluyla Avrupa ve Amerika'ya sevk edilen İran transit nakliyatının, bundan böyle Rusya'ya intikal etmeye başlamasıdır. Mehmed Emin Bey'e göre ticaret yolunun yön değiştirmesi, sosyal hayata büyük darbe indirmektedir. Rusya kendi ülkesindeki fabrikalarda üretilen malları satabilmek için yurt dışında yeni çıkış yerleri aramakta ve bu nedenle de Poti-Bakü yoluyla, Avrupa'dan İran'a sevk olunacak malları azaltma cihetine gitmektedir. Buna mukabil, İran'dan transit suretiyle Avrupa ve Amerika'ya sevk olunacak İran mallarının, kendi toprağından geçmesi içinde büyük gayret sarf etmektedir. Vali'ye göre, Rusya'nın bu girişimi esasında iktisadî açıdan kendi ülkesine çok az bir katkı sağlayacaktır ancak, Türk halkının gelir kapısını elinden almaya sebep olacaktır.

Vali Mehmed Emin Bey, Rusya'nın bu yönde yaptığı faaliyetleri, bir Fransız konsolosunun raporu ile de teyit etmektedir. Osmanlı Asyası ve Erzurum Vilayetinin iktisadî şartlarına müteallik olarak tanzim edilmiş olan Fransız konsolosunun raporunda, Rusya'nın alternatif yollar geliştirdiğinden bahsedildiğine işaret edilmektedir. Bu raporda konsolos, Rusya hükümetinin Erzurum yolundan daha kısa, daha emin, daha faydalı iki yeni yol açtığını ve bu yollardan birinin Hazar denizi üzerinden Bakü ile Reşed arasında işleyen vapur yolu, diğerinin Tiflis'den Culfa'ya giden demir yolu olduğunu belirtmiştir. Konsolos, raporunda bu yeni yolların Erzurum-Trabzon yollarını kullanılmaz hale getirecek derecede endişeye düşürmekte olduğunu söylemiştir. Mehmed Emin Bey halihazırda bu endişeli günlerin henüz geçmediğini ve bu durumun Erzurum'un evlatlarını zor duruma soktuğuna işaret etmektedir. Bu zayıflığın derecesinin daha iyi anlaşılması için İran'dan Kızıldiz'e, Erzurum-Trabzon yoluyla sevk edilen transit eşyanın on beş senelik dökümünü de vermiştir.

**ERZURUM VALİSİ MEHMED EMİN (YURDAKUL) BEY'İN
ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AİT
LAYİHASI**

125

Ait olduğu seneler	Tenbakü ¹⁴	Yapağı	Cild-i bakar ¹⁵ ve saire	Hına ¹⁶	hurdavat	Halı ve şâl	Çekirdeksiz üzüm ve saire	Yekün
1313	11.314	52	95	30	38	5.299	6478	13.130
1314	2.634	125	401	40	1018	3.967	8176	16.361
1315	-	381	525	53	653	4.885	10028	16.525
1316	-	323	878	23	311	6.033	13716	21.280
1317	1	20	624	57	218	4.858	14105	19.983
1318	1	40	186	31	325	6.208	14682	21.473
1319	-	12	88	49	189	5.614	3531	9.483
1320	-	-	5	50	41	1.550	1289	7.435
1321	-	30	391	64	225	13.903	1364	15.977
1322	-	-	94	64	464	11.114	9812	21.547
1323	-	-	38	72	82	1.865	1397	3.448
1324	-	-	-	31	101	663	4	799
1325	-	-	-	27	70	487	98	682
1326	-	-	86	75	31	3.787	2226	3.207
1327	-	-	142	23	12	863	183	1.273
	3.774	983	3.553	719	4.377	71.069	87.087	175.603

Verilen istatistiğin değerlendirmesini de yapan Emin Bey, İran devcilerden elde ettiği malumatı da eklemekte ve şu şekilde bir hesap çıkararak yolun Erzurum'dan geçmesi halinde ortaya çıkacak neticeyi anlatmaktadır. Buna göre, her bir deveye günde arpa unundan yapılan ve pançak denilen hamurdan 3,5 kıyye yoncadan 10 kıyye yedirildiği takdirde, 7 deveden müteşekkil bir katarnın, günlük masrafının 55 kuruş olacağı ve buna her katarnı idare eden devecinin 5 kuruşluk masrafı da eklenince, Erzurum vilayetinin her katardan günde 60 kuruş gelir sağlayacağını ortaya çıkarmaktadır. (Vali'nin

¹⁴ Tenbakü: Nargile ile içilen tütün türü

¹⁵ Cild-i bakar: Hayvan derisi

¹⁶ Hına: Kına

hesabında pañçak hamurunun batmanı 5 kuruş, yoncanın kıyyesi 20 para olarak ele alınmıştır.) Mehmed Emin Bey, deve kervanlarının Kızıldize'den Erzurum'a 12 günde geldiğini ve Erzurum gümrüğünde transit muamelesini yaptırmak için 4 gün kaldıktan sonra Gümüşhane sınırındaki Murathanoğlu menziline kadar 7 günde gitmekte olduğunu ve böylece kervanların Erzurum vilayeti sınırları içinde toplam 23 gün kalmış olacağı ve yalnızca bir deve katarının Erzurum'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Erzurum'a yolculuğu esnasında 2.760 kuruş gelir bırakmış olacağını hesap etmektedir. Güzergâhın değişmesi nedeniyle transit eşyanın bir yıl önce bıraktığı 42.486 lira, bir sonraki yılda 2.484 liraya düşmüştür. Orandaki bu aşırı düşüklük ise Erzurum halkının maişetine büyük darbe vurmuştur.

Mehmed Emin Bey deve kervanlarından önceleri çok büyük kârlar elde eden bölge ahalisinin bugün 40.000 lira kaybı olduğunu, birçok hanın kapalı bulunduğunu ve bu yolla geçinen birçok köylünün de perişan vaziyete düştüğünü acı bir dille ifade etmektedir. Emin Bey bu hazin tablo karşısında *"memleketimizde bir devre-yi sanat ve ticaretin açılmadığı ve mahsulât-ı arazi-yemize karşı bütün kapıların kapalı bulunduğu bir zamanda ahalimizin bu memba-ı istihlâkdan da mahrumiyeti, sefâlet-i ictimaiyetimizi daha ziyâde teşdîd eyleyecektir, bu hâl milletimizin bünye-i vücudu üzerinde kendi etiyile tağaddi eden bir ceriha haline getirir"* diyerek milletin kötü durumunu gözler önüne sermektedir.

Ticaret odası riyasetinden aldığı malumatı da vali Bey aynen aktarmaktadır. Buna göre, vaktiyle Erzurum'da pek çok miktarda arpa, buğday ve zeyrek ihraç olunmakta iken yoların intizamsızlığından, kiralarnn birebir oranda artmasından ve diğer yerlerin ithalatuna rekabet edememesinden dolayı, Erzurum'un ihracatı son derece azalmış ve yok denecek seviyeye inmiştir. Trabzon'dan demir, gaz yağı, bakır ve şeker ithal edilmekte ve buna benzer mallar da Kötek yoluyla Rusya'dan gelmekte ve onların da miktarı azalmaktadır.

Mehmed Emin Bey, ahalinin bu kötü durumunun izalesine tek çözüm olarak Erzurum-Rize yolunun derhal açılmasını göstermektedir. Yolun açılması *feryad etmekte olan bu elim-i vataniyi mümkün mertebe teskin edecek* ve bu toplumsal yaraya etkili bir çare olacaktır.

4-Osmanlı ülkesindeki umumi yollar ve hususi yollar

Mehmed Emin Bey, Nâfıa Nezâretinin içtihadına dayanarak ülke genelindeki yolların umumi ve hususi (genel- özel) olmak üzere ikiye ayrıldığından bahsetmektedir. Nezaretin girişimleri sonucunda umumî yolların inşası noktasında önemli mesafeler alındığı ve işlerin daha iyi yürümesi için bir inşaat şirketine ihale edildiğini söylemektedir. Yapılan çalışmalarla memleketin harabe görüntüsünün, giderek medenileşmekte olduğunu ve bu uğurda yapılanların “*vatanın benîyye-i harabına bir nefhâ-ı umrân ve teceddüd-ü ifâza edecek ve abalının ızdırâb-ı sefâletine bir teselli ve hayat bahş eyleyeceğini*” belirtmektedir. Erzurum vilayeti de sair yerlere göre daha harap ve sefil kalmış olması hasebiyle bundan nasibini alacaktır.

5- Erzurum vilayetindeki yolların durumu

Mehmed Emin Bey, Erzurum vilayetinin umumi ve hususi yollarının toplam uzunluğunun 1.705 km olduğunu ve bunun 829 km’sinin umumi, kalanının hususi yol kapsamına girdiğini söylemektedir. Erzurum vilayetinin yol durumu şu şekilde tablolaştırılmıştır.

Aded	Esâmî	kilometro	metro
1	Erzurum- Trabzon	166	-
2	Hınıs-Mamahatun-Erzincan	158	-
3	Erzurum- Kiğı- Harput	182	-
4	Erzurum- Hınıs- Muş	150	-
5	Erzincan-Refahiye- Karahisar	88	-
6	Erzincan-Dersim-Harput	45	-
7	Erzurum- Hınıs- Adilcevaz	30	-
	Toplam	819	-

Tabloda gösterilen yollardan Erzurum-Kiğı-Harpur yolunun Erzurum'dan 10 km'lik kısmının şose yapılması için, hazırlık çalışmaları başlatılmış ve bu bağlamda 1.106 metromükabı kırılmış taş ve 10.937 metromükabı ham taş hazırlanmıştır. Erzurum- Trabzon yolunun ise Erzurum yönünden yaklaşık 19 km uzunluğundaki bölümü için 2.675 metromükabı kırılmış taş ve 14.576 metromükabı ham taş hazırlanmıştır. Bu iki yoldan biri Erzurum'u Trabzon'a, diğeri Erzurum'u Harput'a bağlayacağından çok önemli olarak telakki edilmiştir. Bunlardan başka Erzurum için iki mühim yol daha vardır. Erzurum- Rize ve Erzurum- Bâyezid yoludur.

a- Erzurum- Rize yolu ve bölge açısından önemi

Lâyîha metni okunduğunda da anlaşılacağı üzere vali Emin Bey, Erzurum- Trabzon yolundan ziyade; Erzurum- Rize yolunun¹⁷, Erzurum için daha mühim olduğu kanaatini taşımaktadır.

Mehmed Emin Bey'e göre Erzurum-Rize yolunun açılması, sadece Erzurum'a değil, Lazistan sancağı, Erzurum, Van, Bitlis ve Harput vilayetlerinde *dumanlı dağların karanlık gölgelerinde, kıyı vadilerinin ıssız bucaklarında yaşayan birkaç milyon memleket evladının hayatları ve gelecek medeniyetleri açısından atılmış ilk temel taş olacaktır. Yol açılmağa başladığı zaman, Lazistan topraklarına terlerini dökcek her amele, bu milyonların viran kulübelinin umran feyizlerini oluşturacak, amelelerin vuracağı her kazma da yine bu milyonların zindanlarının ve zincirlerinin halkalarını kırıp parçalamış olacaktır. Bir hayırlı teşebbüs olarak görülen ve bir devrin *küşâdı* olarak değerlendirilen bu yol açma teşebbüsü neticesinde, insanların umutları ve hayallerinin de değişeceği ve neticede işlerini ve hayatı sevmeğe başlayacakları düşünülmektedir. Bu bağlamda Erzurum vilayeti, Lazistan sancağıyla ayrılmaz bir bağla bağlı olduğundan ve iktisadi münasebetleri bulunduğundan önemli faydalar elde edecektir. Bu faydalardan bazılarını şöyle özetlemektedir.*

Mesela İspir dağlarının kuzey taraflarında, Lazistan sahillerinde binlerce aç ağız, ecnebi memleketlerine karşı ekmek, ekmek diye haykırıyorlar. Ruslar ise

¹⁷ Erzurum-İspir- Rize yolunun XIX. Yüzyıldaki gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Selahattin Tozlu, *Trabzon- Erzurum- Bayezid Yolu (1850-1900)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, s.116-119.

gemilerine yüklettirdikleri un ve mısır çuvallarını Rize sahillerine dökmekte ve gemilerine Osmanlı altunları yükletip gitmektedirler. Halbuki bu dağların güney tarafında bulunan Erzurum ovalarının altın başakları, ambar ve kuyularda çürümekte ve bunları yetiştiren eller bir dilenci sefaletiyle başkasına zilletle uzanmaktadır. Mehmed Emin Bey buna çözüm olarak oradaki dağların bağrırlarının yarılması ve böylece Erzurum ovası ile Lazistan sancağının birbirine kavuşturulmasını öneriyor. Yani yol açılarak aradaki engeller kaldırılacak ve her iki vilayetin ticari ve iktisadi ilişkileri artırılacak ve buna bağlı olarak bölgede sosyal refah da artacaktır. Şayet bu gerçekleşirse, Lazistan sancağı Erzurum'un arazi mahsulleri için bir mahreç noktası olacaktır. Erzurum vilayeti de ihtiyacı olan kereste ve odunu Lazistan sancağından alacaktır. Böylece her iki vilayette kazanmış olacaktır.

Memleketin zengin yeraltı ve üstü zenginliklerine de işaret eden Mehmed Emin Bey, Avrupa fabrikalarının mal ve eşyasından oluşan şeker, demir ve bakırın Anadolu'ya bol bir şekilde ithalat yoluyla girdiğini ve Anadolu insanının bin bir meşakkatle kazandığı ve boğazlarından artırdığı paraların sömürülerek yabancı ülkelere gittiğini düşünmektedir. Hâlbuki Erzurum ovalarında yetişen pancarlar boşu boşuna çürümektedir. Bunun yanı sıra Hınıs dağlarının toprakları, altında demir, bakır ve kömür madeni gömülü bir halde yatıyor ve bu zengin memleketin sefil evlatları, altun dolu toprağın üzerinde kalpten feryat ederek inildiyorlar.

Mehmed Emin Bey, Erzurum-Trabzon yolunun değiştirilerek, bu yoldan 100 km daha kısa ve yük otomobilleri işlemeğe elverişli olan Rize yolunun, açılması halinde ahalinin bir takım faydalar göreceğini belirtmektedir. Bu yol açıldığı takdirde, sanayi tesisleri oluşturmak için şahsi teşebbüsler cesaretlenecektir. Sabit ihtiyaçlar, bölge insanının kendisi tarafından tedarik edilecektir. Avrupa'dan getirtmek zorunda olunan mal ve eşyaların nakliye masraflarından tasarruf edilmiş olacaktır.

Mehmed Emin Bey'e göre Erzurum- Rize yolunun faydaları şunlardır:

1- Ticaretimiz artacaktır. (Ticaretimiz terakki edecektir) Hâlihazırda Erzurum hayati gerekliklerini, sefaleti dolayısıyla karşılamaktan acizdir. Yolun açılmasıyla birlikte tüccarın ticareti gelişecektir.

2-Selametimiz gerçekleşecektir.(selametimiz takarrur edecektir) Trabzon yolunda kış aylarında yolcular için pek çok engel ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden yolcular, Batum yolunu tercih etmektedirler. Şayet bu yol açılırsa, yolcu arabaları da işleyecek ve emin ve işlek hale gelecek, yolcular yabancı bir ülke toprağına girmeden kendi vatanlarında seyrüsefer edeceklerdir.

3-Diğer vilayetlerle ilişkiler gelişecektir. (İhtilatımız¹⁸ artacaktır) Esasında Erzurum vilayeti, Harput vilayeti ile de irtibatlıdır. Ancak şimdiye kadar iktisadi münasebet oluşmamıştır. Şayet yeni yol açılırsa iki vilayet arasında irtibat tesis edilecek ve bundan her ikisi de fayda göreceklerdir.

4-İşçilerimiz çoğalacaktır. Erzurum vilayeti halkının mühim bir kısmı aşiret halinde yaşamakta, diğer kısmı da iş bulmak için yabancı memleketlere gitmektedir (memalik-i ecnebi). Yol açıldığı takdirde, ziraat hayatında ferahlama olacaktır. Bu aşiret mensupları ve işçiler vilayetin bu geniş arazisinde çalışacak, sanayi tesislerinde, maden ocaklarında ihtiyaç duyulan amele de, şimdiye kadar Rusya'ya giderek çeşitli ıstıraplara düşen Lazistan ahalisi tarafından karşılanacaktır.

5- Lazistan sancağının iktisadi hayatında değişim olacaktır. Yolun açılması ile beraber Erzurum, Van, Bitlis ve Harput vilayetlerinin iç ve dış ticari ve iktisadi merkezlerle olan münasebetinde Rize iskelesi, önemli bir rol oynayacaktır.

Erzurum- Rize yolunun açılmasının sağlayacağı faydaları izah ettikten sonra Mehmed Emin Bey, bu hususta akla bazı suallerin gelebileceğini de söylemekte ve onları şu şekilde sıralamaktadır. Denilebilir ki, şu büyük medeniyet asrında deve kervanlarıyla yapılacak işler, Erzurum- Trabzon demiryolu yapılarak yerine getirilebilir. Böylece Erzurum-Trabzon arasındaki bağlantı güçlendiği gibi, İran transit nakliyesi de bu hattan taşınabilir. Fakat Emin Bey, bu durumda deve kervanlarından gelir sağlayan yöre insanının bu

¹⁸ İhtilât: Karışıp görüşme.

gelir kapısının kesileceği endişesini taşımakta ve günün birinde Erzurum- Rize yolunun önemini kaybedebileceğini söylemektedir.

b- Erzurum- Trabzon demiryolu projesi

Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde demir yollarının inşası için, XIX. Yüzyıldan itibaren bir takım projeler gündeme getirilmişti.¹⁹

Gerçekten de günümüzde bile sık sık akla getirilen bu husus, 1911 yılında da gündemde olmuş ve proje hakkında Mehmed Emin Bey görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur. Emin Bey, yukarıda değinildiği üzere Erzurum-Rize yolunu çok önemsemekteydi ve demir yolu projesine de bu açıdan bakmaktadır. O'na göre, Trabzon-Erzurum demiryolunun inşası, memleketimizi diğer yollardan koparamaz, bununla beraber Avrupa gibi medeni ülkelerin her bir yanı demiryolları ile kuşatılmış olmasına rağmen, yine şoselerde basit vasıtalarla ve nehirlerde küçük araçlarla nakliye yapılabilmektedir. Yani demiryolu karayoluna engel değildir, demiryolu Erzurum-Rize yolunu iskat etmez yani işlemez hale sokmaz.

İkinci olarak Erzurum'un arazi ürünleri demiryolu ile Trabzon'a gayet ucuza götürülse bile, Trabzon'un Erzurum için ürünlerin satıldığı istihlak olması yetmeyecektir. Lazistan'a ek olarak Trabzon'un devreye girmesi, Erzurum'un gücünü daha da artıracaktır. Mehmed Emin Bey, bir ülkede katar yolu ne kadar fazla olursa, o oranda iktisadi münasebetlerin artacağını düşünmektedir. Hacim ve vezin yönünden büyük, ancak parasal değeri düşük olan bazı eşyanın, demiryolu ile naklinin pahalıya mal olacağını, bu yüzden böyle malların otomobille nakledilmesinin daha isabetli olacağına inanmakta ve bu yüzden de Erzurum- Rize yolunun önemine işaret etmektedir. Bu yolun aktif olmasının, Trabzon'a bir zararının olmasının da söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Erzurum- Trabzon demiryolu hattı yapıldığı takdirde, bölge halkına yeni sanayi ve ticari meşguliyetler çıkacaktır. Esasında yöre insanı, deve

¹⁹ Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki demir yolu projeleri için bkz. Tozlu, *Trabzon-Erzurum Yolu*, s.119-125.

kervanlarından hâlihazırda gelir sağlamaktadır. Demir yolu ile bu insanların gelirlerinin kesilmesine karşı kayıtsız kalınmamalıdır. Mehmed Emin Bey, İran'ın siyaseten Osmanlı devleti ile iktisadi münasebetleri güçlendirmek eğiliminde olduğunu ve ülkesinin insanlarını, geçindirmek için Anadolu'ya gönderdiğini söylemektedir. Vali'ye göre, Trabzon-Erzurum demiryolu yapılırsa ve İran'ın transit nakliyatı bu yola aktarılsa bile, İran'ın Anadolu ile iktisadi münasebet zarureti ve Anadolu'ya insan gönderme mecburiyeti dolayısıyla Erzurum- Rize yoluna sürekli ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenle bu yol son derece önem arz etmektedir.

c- Erzurum- Bayezid yolu, Bayezid Sancağındaki aşiret alaylarının durumu

Erzurum- Rize yolunun bu denli ehemmiyetine işaret ettikten sonra Mehmed Emin Bey, civar vilayetlerle iktisadi münasebet ve transit nakliyatın Anadolu'ya ulaştırılması noktasında Erzurum- Bâyezid yolunun da önemine temas etmektedir. Rize yolu için yapılan tespitlerin burası için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.

Vali Bey, Erzurum vilayetinin sefalet durumunun Bâyezid sancağında da geçerli olduğunu söylemektedir. Her iki yolun açılması ile Bâyezid sancağı dahilindeki aşiretler için de önemli bir dönüm noktası olacaktır. Bâyezid sancağı ahalisinin önemli bir kısmını Kürt aşiretleri teşkil etmektedir. Kürt aşiretleri öteden beri birbirlerine karşı düşmanlık etmekte ve bu durum memleketin emniyeti ve asayişine ve milletin hukukuna zarar verir boyuta gelmektedir. Hamidiye alaylarının teşkil edilmesi ile beraber bunların bir takım imtiyazlara mazhar olması ve silahlanması, bu asayişsizlik durumunu iyice artırmıştır. Erzurum valisi Mehmed Emin Bey, bu noktalara temas ettikten sonra, bölgedeki aşiretlerin sebep olduğu kargaşa ortamından, sadece bu aşiretleri değil aynı zamanda dönemin hükümetini de sorumlu tutmaktadır. Emin Bey, Osmanlı hükümetinin bölgeyi ve bölge insanını, eğitim ve sair yatırımlarla kalkındırmakla yükümlü olduğunu, ancak bunun çeşitli sebeplerden ötürü başaramadığını ve bundan dolayı da huzursuzluğun giderilemediğini “... *bu halin mesuliyeti bu masum vatandaşların değil bunların fikir ve gözlerini irfan ve faziletle*

açarak kendilerine iyi bir hayat sunmakla mükellef olmasına rağmen, zavallı insanları cebalet içinde bırakan, her türlü ilerleme ve medeni gelişmeye kabiliyeti olan bu zekâ ve kuvvetleri şekâvete sevk eden hükümet-i zalime ve müstebiteye aittir ...” gibi sert bir cümle ile dile getirmektedir.

Emin Bey, vatanın ve milletin mukadderatını elinde tutan güç olarak tavsif ettiği meşrutiyet hükümetinin, milletin huzurunu sağlama, tabii haklarını koruma ve emniyet ile asayişini temin edebilmek için bir takım çalışmalarda bulunduğunu söylemekte ve bu bağlamda aşiret alaylarının belirli bir nizamla sokulma gayretlerini takdirle karşılamakta ve bu alanda yapılan düzenlemeleri devletin geleceği ile ilişkilendirmektedir. Aşiret alaylarının ıslahına son derece önem veren Emin Bey, bunun nasıl olması gerektiğini de ve ıslah edilmedikleri takdirde doğabilecek sıkıntıları da *iş bu aşâyir efrâdının alınları kanun-ı mesâî huzurunda eğilmedikçe ve yürekleri sapanların bahşeyeyeceği zevk-i saâdetle mütebassıs olmadıkça bunların ellerinde bulunan silahlarını artırmak ve bu nazik ve bu mühim vilâyeti kurtarmak muhâl olacaktır* cümleleriyle ifade etmektedir. Emin Bey, aşiret mensuplarının mutlaka hukuka ve kanuna tabii olmalarının sağlanmasını, aksi takdirde ellerindeki silahları bıraktırmamanın fazla işe yaramayacağına inanmaktadır. Mehmed Emin Bey, aşiretleri nizamla sokabilmenin ancak muhit dahilindeki silahların yerini, tarlaları işleyen sabanların alacağı bir dönemin başlamasına bağlı olduğunu düşünmektedir.

Emin Bey, her alanda olduğu gibi ziraat alanında da bir takım yeni usul ve araçların geliştiğini ve artık kara sabanların tarlalarda iş görmediğini ileri sürmektedir. Vali Bey, bir memlekette huzuru sağlamanın en önemli yolunun insanları bir işte istihdam etmek ve eğitmekten geçtiğine inanmaktadır. Şayet kara sabanlarla toprağı işleyen insanlar, emeklerinin karşılığını alamazlarsa ve insanlar iyi bir şekilde eğitilemezlerse işte o zaman *kuvvetten başka bir hakın ve iştahdan başka bir vicdanın mevcudiyeti tasavvur ve hissedilemez* diye düşünmektedir. Bu durumda haklılar kuvvetli değil, kuvvetliler haklı olur ki, bu tehlikenin en büyüğüdür. Eğitim ve istihdamın toplum için son derece önemli olduğuna inanan Mehmed Emin Bey, bütün bunlar yapılmadığında, herkesin silaha sarıldığı ve insanların birbirlerinin hakkına tecavüz eder duruma geldiği bir

toplumun ortaya çıkacağına işaret etmektedir. Emin Bey, Bâyezid sancağı dahilindeki insanları arazi ürünlerine yönlendirmek gerektiğine inanmakta ve Erzurum-Bâyezid yolunun bunu sağlamaya katkı sağlayacağına temas etmektedir.

Gerek Erzurum-Rize gerek Bâyezid yolu açıldığı gün Lazistan, Erzurum, Bitlis, Van, Harput ve sair şehirlerin evlatlarının artık kara günlere veda edeceğini, sıkıntılı günlerin tarih sayfalarına ve toprak altına gireceğini ve eski azametli devirlerin tekrar doğacağına inanmaktadır. Ancak Mehmed Emin Bey, Nafia Nazırına bütün bu işleri yapabilmek için çok paraya ihtiyaç duyduklarını ve kendilerinde ise bunun mevcut olmadığını söylemektedir. Yapılacak köprü ve menfezlerin, fiziki şartlara göre masraflarının değişik olacağını da bildirmekte ve bunu örneklerle açıklamaktadır. Buna göre Hasankale'de ovalık bir alanda 2,250 km lik köprü ve yolu tesviye için 62.486 kuruş gerekmektedir. Aşkale'nin dağlık bir yerinde 14.971 km uzunluğundaki şosenin de 366.790 kuruş masrafı olacağı hesaplanmıştır.

Mehmed Emin Bey, lââyhasında yapılması düşünülen yolların tahmini masraflarını cetvel ile bildirmiş ve yollarda çalışacak amelelerin gündeliğinin de eskisine oranla fevkalade yükselmiş olduğuna değinmiştir.

Mehmed Emin Bey, Erzurum- Rize yolunun 113.820 lira, Erzurum-Bâyezid yolunun ise 200.675 liradan daha fazla inşa masrafının olacağını hesap etmiş ve vilayetin Nafia tahsisatının 8.000 lira gibi cüzi bir rakam olduğunu ortaya koymuştur. Emin Bey, fen memurlarının imkân nispetinde çoğaltılması sağlansa bile senede ancak 10 km yol yapılabileceğini ve bu durumda Erzurum-Rize yolunun 14 senede, Erzurum- Bâyezid yolunun 25 senede ancak yapılabileceğini dile getirmektedir. Vali Bey, bu hesaba göre Erzurum vilayeti ahalisinin bu yollardan 39 sene sonra ancak fayda görebileceğini ve buna dayanmanın imkânsız olduğunu *memleket ve milletin tahammülü gayr-ı mutasavvurdur* cümlesiyle ifade etmiştir.

Erzurum valisi Mehmed Emin Bey lââyhasının başında bahsettiği ve ikiye ayrıldığını düşündüğü yollardan umumi yol kapsamına girenleri yukarıda değerlendirdikten sonra, bu defa hususi yollara değinmiştir.

Mehmed Emin Bey, Erzurum vilayetinin hususi yollarının inşası için de şu tespitleri yapmaktadır. Erzurum vilayetinin kazaları arasında adil bir taksimat yapılmış ise de istenilen yol ve köprülerin hiç birisi meydana konulmamış ve yöre halkı bundan istifade edememiştir. Bu hususta yapılması gereken, ihtiyaçların tespiti ve bunların kaç sene içerisinde yapılabileceğinin tayinini sağlamak, daha sonra da millete en fazla yararlı olandan başlamak ve biri bitmeden diğerine başlamamak olarak düşünmektedir. Mehmed Emin Bey, Erzurum vilayeti olarak başlangıçta 328,131 km yol ile 1.063 adet köprü ve menfez inşa edecek bir programın geliştirilmesini önermektedir. Önerilen bu işler için 309.188 lira inşa masrafı olacağı ve plan doğrultusunda senede 10 km yol ve 28 köprü yapılması ve bütün bunlar ancak 38 senede tamamlanacağı ön görülmüştür.

6- Erzurum vilayetindeki yolların 1911-1912 yıllarındaki durumu

Vali Mehmed Emin Bey, turuk ve meabirin 1911 yılına ait olan durumu hakkında da tafsilatlı bilgi vermektedir. Erzincan ve Bâyezid sancaklarına talimatlar göndererek halkın ihtiyacı olan yolların tespitini istemiş ve bunlar içerisinden yalnız birinin tercih edilmesini önermiştir. Daha sonra da tercih edilen yolun idare meclisince tetkikini gündeme getirmiştir.

Gönderilen talimatlar doğrultusunda Erzincan mutasarrıfı, Erzincan-Gümüşhane yoluyla, Kemah yolu üzerine Tenasur köprüsünün inşasını istemiştir. Bâyezid mutasarrıfı da Erzurum- Bâyezid ve Zeydgan- Kılıçgediği-Tutak yolu ile bu güzergâhta Murat çayı üzerinde köprü yapılmasını istemiştir. Vali Emin Bey, Erzurum-Bâyezid yolunun umumi yol grubuna girdiğini bundan dolayı da plandan çıkarıldığını ve diğerlerinin kabul edildiğini ifade etmiştir. Erzurum merkezde ise Erzurum- Tortum yolunun yapımı ve Erzurum- İspir yolunun 5. km sinin yapılması ve kalanının sonra bitirilmesi ön görülmüştür.

Emin Bey, yapılan planlama doğrultusunda bir sonraki yılda (1912) vilayetin yapacağı ameliyat-ı inşaiyeyi 6,100 km ve 11,067 km de tesviye şose ve üç köprü ve bir de İspir yolunun kalanının yapılmasının kararlaştırıldığını ifade

etmektedir. Bütün bunların yerine getirilmesi için valilik, Nezaretten ertesi yılın bütçesine 15.683 liranın aktarılmasını istemiştir. Ayrıca fenni memur ve beş mühendis ve dört de kondüktörün ilavesi istenmiştir.

Emin Bey bu dileklerinin yerine gelmemesi halinde yapılacak olan işin, faydalı şartlar dahilinde bir inşaat şirketine verilmesi olduğunu söylemiştir. 1908-1912 yılları arasında Erzurum vilayeti tarafından yapılan yollar ve köprüleri bir tablo olarak vermiştir.

Senesi	Tamirat dahil olduğu halde sarfiyat		Müceddeden inşa edilen köprüler	Müceddeden inşa edilen		mülahazat
	Santi m	Kuruş		Şose	Tesviye	
	-	838145	17	9822	-	Cetveli bulunamam
1324	-	670892	8	8121	1050	akla sinin-i saireye nisbet edilmiştir
1325	-	542782	9	1021	5271	
1326	-	730892	17	15703	17197	
1327	-	2782711	51	34667	23518	
Yekün	-		13	8667	5879	
Hesab-ı üst üzere bir seneye isabet eden						

Tablodan anlaşılacağı üzere dört sene içinde her seneye ait olmak üzere ortalama olarak 5,879 km tesviye, 8,667 km şose ameliyatı ve 13 köprü yapılmıştır. Bu işler için vilayetin 8.000 liralık bayındırlık bütçesinden 6.956 lira harcanmıştır. Vali Bey, yol ve köprü inşasının bu şekilde ilerlemesi halinde, vilayetin düşündüğü yolların ve köprülerin tesviyesinin 65 ve şosesinin 44 ve köprü ve menfezlerin de 81 yılda ancak tamamlanabileceğini açıkça söylemiştir.

7- Mehmed Emin Bey'in Nafia Nezâretine Önerileri

Mehmed Emin Bey, lâyihasının sonlarına doğru, Nafia Nâzırı Cevad Beğ'e muhtelif konulardaki görüşlerini bir öneri şeklinde iletmektedir. her şeyden evvel Emin Bey, ülke genelindeki yol yapımının bu kadar ağır

yürümesini *me'murîn-i fennîyenin fikedânına* yani fen memurlarının bulunmamasına bağlamaktadır. Her ne kadar İstanbul'da mühendis mektebi ve kondüktör mektebi hizmet veriyor olsa da *bunların yetiştirecekleri me'murîn-i fennîye baştanbaşına harâbezâr halinde bulunan memlekelerimizin ceribalarını sarabilecek kemiyeti ihtiva etmemektedir* diyerek iki mektebin yetersiz kalacağına dikkat çekmiştir. Mehmed Emin Bey, bu noksanın giderilmesi noktasında Hallaçyan Efendi'nin bazı girişimleri olduğunu ve yabancı memleketlerden fen memurları getirildiğini bildirmiştir ancak, devletin bunlara dolgun harcırahlar vermesi, tercümanlar görevlendirmesi çok büyük masrafları gerektirmektedir. Erzurum vilayetinde görevlendirilen Mösyö Baş ile Mösyö Sabunadi isminde iki mühendisten istifade edilemediğini ve bu nedenle selefi Celal Bey'in bu duruma el koyarak, bu kişilerin kontratlarını feshettiğini hatırlatmaktadır.

Hâlihazırda 66 lira aylık maaş, 6.000 frank senelik harcırah ve yanında aylık 9 lira maaşla tercüman bulundurularak şehirde istihdam edilen Mösyö Vayise'den de Erzurum'un istifade edemediğini söylemektedir.

Mehmed Emin Bey, bu şekilde yapılan istihdama ve yapılan harcamalara karşı çıkmakta ve bu mühendislerle tahsis edilen paranın yerine bir fen müessesinin açılmasının daha iyi olacağını düşünmektedir. Şayet bu müessesenin açılması mümkün değilse, o zaman bu şahıslara verilen maaş ve harcırah miktarları, Avrupa'ya gönderilen talebelere tahsis edilsin ve bu şekilde hiç olmazsa üç-dört Osmanlı mühendisi yetiştirilmiş olsun diye öneride bulunmuştur.

Lâyîhasının sonlarına doğru Nafia Nâzın Cavid Bey'e hitaben, "*Nâzır Beğ hazretleri ve muhterem Cavid Beğ*" diyerek söze devam etmekte ve Nazır Beğ'in vatanın saadeti için çalışan biri olduğunu, gençliği çalışmaya teşvik ettiğini dile getirmektedir. Mehmed Emin Bey, Cavid Bey'e memleketin refah seviyesinin yükselmesinin ancak yollar aracılığıyla olacağına inandığını yinelemiştir. Cavid Bey'in Anadolu'ya yaptığı seyahate vurgu yaparak bu seyahatin "*Anadolu'nun kalbini dinlemek ve kanayan yaralarını görmek*" gibi ulvi bir maksadı olduğunu belirtmiştir. Vali, bakanın bu seyahati esnasında "*elbette şu harabe Erzurum Vilayetinin dahi bu toprakların en acıklısı ve şu fakir Erzurumluları da bu sefil milletlerin*

en dertlisi” olarak görmüş olduğunu ve bu insanların sıkıntılarına çare aranması gerektiğini arzulamıştır. Erzurumluların tarihteki yerine değinirken de “*vatan uğrunda damarlarının kanlarını diğer vilayetlerin hamiyetli evlâdlarından belki daha ziyade dökmüş olanlar*” olarak görmektedir. Erzurum’un sosyal ve iktisadî manzarasının iç açıcı olmayan durumunu “*bu yetimler ocağında ve bu şehitler diyarında yalnız keder ve matemler getirdiğimizi söylemekten başka bir şey ifade edebilmeğe muktedir olamamışsınızdır*” ifadeleriyle dile getirmektedir. Vali Emin Bey, Nazır Cavid Bey’e daha sonra şöyle seslenmektedir: Bu seyahatiniz ve bu zavallı memleket sizin ruhunuzda gözün en büyük ziyalarını, kalbinizin en yüce aşklarını esirgmeden vermek için bir istek ve iştiyak uyandırmıştır. İşte bugün musibetlerine karşı titredığınız memleketi, mukadderatı önünde ağladığımız milleti, o mukaddes emel ve iştiyakınızla memur ve mesud edecek bir mevkide bulunuyorsunuz. Yüzyılların ihmal ve tahripleriyle bir enkaz yığını haline gelen vatanımız, baştanbaşa imar ve inşa muhtaçtır. Bu işlerin yoluna girmesi için hazinemiz yetersizdir ve bunu başarabilmek için çok para ve zamana ihtiyaç duyulmaktadır.

Memleketin ekonomik tablosunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra Emin Bey, bakanlığın bu imkânsızlık nedeniyle yaptığı çalışmaların hızını *kaz yürüşü* olarak değerlendirmektedir. Bu kaz yürüyüşüyle işler devam ettiği takdirde, Erzurum’un ihtiyacı olan yolların inşasının ancak yetmiş yedi yıla bitirilebileceğine dikkat çekmektedir. Emin Bey, “*lâkin bilemem ki ahalimiz buna tahammül edebilse bile, vatanımız insaniyet ve medeniyet maskelerine kinlerini gizleyen haris kuvvetlerin pençelerinden kurtulabilecek mi*” diye de önemi bir endişeye yer vermektedir.

Mehmed Emin Bey lâîhasının sonlarında Erzurumluların Nafia Nezaretinden beklediklerini ve Cevad Bey’e olan umutlarını dile getirmektedir. Eğer tarih bir tekerrürden ibaretse, eğer iktisadi nazariyeler ve toplumsal kanunlar önünde yollarımız, milli saadetimizin, siyasi hâkimiyetimizin dayanak noktası olabilecek öneme sahipse, vatanımıza göz diken, bizi kötü duruma sokan her şeyden kurtulmanın en kestirme yolu, yollarımızın ağını her tarafa genişletmektir. Bütün memleket evlatları olduğu gibi, bu gün Erzurumlular dahi verdiğiniz umudun huzurunda sizden şunu beklemektedir. Siz Erzurum

vilayetini, komşusu bulunan Rusya toprağının özürülü bir çehre ile harabe ve sefaletimize fırlattığı alaycı gülüşler altında ezdirtmeyeceksiniz. İsteyecek ve çalışacaksınız ki, serhaddımız istihkâmlarıyla olduğu gibi, demir yollarıyla da, kara yollarıyla da kuvvetlendirilsin. Serhaddımızın çocukları süngülerle olduğu kadar, kara yolları ve demir yolları sayesinde orak çekiçlerle de silahlansın ve kuvvetlensinler, bütün bunlar bakanlık olarak sizin, bizim elimize vereceğiniz kazmaların sayısına bağlıdır.

Lâyıhanın değerlendirmesinde görüleceği üzere Mehmed Emin Bey, raporunda askerlikle ilgili meselelere değinmemiştir. Vali Bey, Nafia Nezaretî'ne gönderdiği bu raporundan sonra, 29 Şubat 1327 / 13 Mart 1912 tarihinde Erzurum valisi Mehmed Emin imzasıyla Dahiliye Nezâretî'ne gönderdiği bir başka tahriratta bu duruma temas etmiştir. Buna göre Vali Bey, Nafia Nezaretine yolladığı Erzurum'un ihtiyaçları ve gelişmesine ait lâyhasında, Erzurum'un iktisadi ve sosyal durumunu incelediğini ve vukuf ve salahiyeti olmadığından burada askerlikle ilgili hususlara temas etmediğini belirtmektedir. Ancak Vali Bey her ne kadar askeri meselelere değinmemiş ise de, sınır komşusu olan Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkında neler düşündüğünü ve ne hürs ve intikamlar taşıdığını ve de bu alanda sınıra kadar uzanan demiryolu hattı dahil olmak üzere yaptığı faaliyetlerden haberdar olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Bunun yanında Erzurum- Bayezid ve Erzurum- Rize yollarının önemi üzerinde dururken, kolordu kumandanlığından askerlikle ilgili malumat aldığı ve o yolların önemini yazarken bu görüşleri de dikkate aldığı söylemektedir. Yapılan görüşmelerde kolordu kumandanı, Erzurum- Bayezid yolunun diğer yollara nazaran askeri açıdan daha mühim olduğuna işaret etmiştir. Hudud komiseri ise, Murad ve Fırat havzalarının önemine işaret ederek her iki havzada ayrı ayrı iki komutanlığın olduğunu ve Erzurum- Bayezid yolu yapıldığında, iki havza arasında bir engel teşkil eden Velibaba boğazı ile bu boğazdan geçen Erzurum- Hasankale-Velibaba- Karakilise'nin birbirine bağlanacağı gibi iki havza arasındaki komutanlıklar da birbirlerine bağlanmış olacaktır. Murat vadisini takiben Muş üzerinden Harput ve oradan Musul havalisine incek bir Rus ordusu ancak bu yol ile tehdit edilebilir.

Bununla beraber Erzurum- Eleşkirt- Bayezid yolu, İran askeri harekâtına karşı da önemli bir yoldur. Yine askeri idare, Erzurum- Rize yolunun önemine de işaret etmiş ve bu yol ile Erzurum'un Karadeniz'e sağlam bir şekilde bağlanacağını ifade etmiştir. Fakat kumandanlık, bu yola ehemmiyet verilir de Erzurum- Erzincan yolu ihmal edilirse o zaman bunun askeri açıdan sıkıntılara sebep olacağını da ayrıca dile getirmiştir.

Mehmed Emin Bey lâyihasını şu veciz sözle bitirmektedir “*Milletin mukadderâtı Nafia Nezaretinin kapusu üzerinde yazılıdır*” yani milletin geleceği Bayındırlık Bakanlığı'nın çalışmalarına bağlıdır.

Sonuç

Lâyihanın genel bir değerlendirmesi yapıldığında bazı önemli hususlar göze çarpmaktadır. Her şeyden evvel bu raporlar, Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşadığı bir zamanda göreve atanan bir valinin ne kadar bilgi birikimine ve entelektüel boyuta sahip olduğunu gösterir. Şöyle ki sadece şairlik yönü bilinen Mehmed Emin Bey, lâyihası ile hem idarecilikteki geniş ufkunu hem de kısa sürede toplumu tanıya bilme gibi ustalığını ortaya çıkarmıştır. Raporlarında sadece ekonomik meselelere değinmekle kalmamış, Doğu Anadolu'daki Aşiret Alaylarının durumları gibi sosyal ve yapılacak yol çalışmalarının askeri açıdan önemi gibi stratejik ve savunma alanları üzerinde de hassasiyetle durmuştur.

Mehmed Emin Bey, doğu-batı sentezini iyi yapabilen bir validir. Osmanlı toplumun geri kalmışlığının sebeplerini yerinde tahlil etmiş ve bunlara çözüm önerileri sunmuştur. Çiftçinin daha iyi duruma gelebilmesi ve yetiştirdiği ürünleri iyi paraya satabilmesi için çareler aramıştır. Özellikle Erzurum çiftçisinin mahsullerinin Trabzon gibi komşu vilayetlere satılabilmesi için yapılması gerekenleri dile getirmiş, yabancı ülkelerden Trabzon limanına gelen ve daha ucuza satılan mahsullerle rekabet edebilmenin yollarını aramıştır.

ERZURUM VALİSİ MEHMED EMİN (YURDAKUL) BEY'İN
ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AİT
LAYİHASI

141

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Mehmed Emin Bey'in idarecilik yönü üzerinde mutlaka durulmalı ve özellikle Erzurum valiliği dönemi detaylı bir çalışma ile aydınlatılmalıdır.

ERZURUM VALİSİ MEHMED FEMİN (YURDAKUL) BEY'İN ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AIT LAYİHASI

ERZURUM VİLAYETİNE İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AIT LAYİHA

Vali Mevlayı Mehmed Fehmi Bey...
Tasarrufların...
Mevlayı Mehmed Fehmi Bey...

Yıl	Koş	Yıl	Koş
1874	393.858	1880	393.858
1875	403.110	1881	403.110
1876	412.362	1882	412.362
1877	421.614	1883	421.614
1878	430.866	1884	430.866
1879	440.118	1885	440.118

Yıllık tahsilatın...
Mevlayı Mehmed Fehmi Bey...
Tasarrufların...

Yıllık tahsilatın...
Mevlayı Mehmed Fehmi Bey...
Tasarrufların...

Yıl	Koş	Yıl	Koş
1874	393.858	1880	393.858
1875	403.110	1881	403.110
1876	412.362	1882	412.362
1877	421.614	1883	421.614
1878	430.866	1884	430.866
1879	440.118	1885	440.118

Yıllık tahsilatın...
Mevlayı Mehmed Fehmi Bey...
Tasarrufların...

ERZURUM VALİSİ MEHMED EMİN (YURDAKUL) BE'YİN ERZURUM VİLAYETİNİN İHTİYAÇLARI VE GELİŞMESİNE AİT LAYİHASI

Ussah Arif Daire Baskıhanesi

- 11 -

Çünkü, doğrudan doğruya her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır.

Mevki	Hüsnü Kâmil		Hüsnü Kâmil		Mevki
	İnsan	Hayvan	İnsan	Hayvan	
1321	1000	1000	1000	1000	1321
1322	1000	1000	1000	1000	1322
1323	1000	1000	1000	1000	1323
1324	1000	1000	1000	1000	1324
1325	1000	1000	1000	1000	1325
1326	1000	1000	1000	1000	1326
1327	1000	1000	1000	1000	1327
1328	1000	1000	1000	1000	1328
1329	1000	1000	1000	1000	1329
1330	1000	1000	1000	1000	1330
1331	1000	1000	1000	1000	1331
1332	1000	1000	1000	1000	1332
1333	1000	1000	1000	1000	1333
1334	1000	1000	1000	1000	1334
1335	1000	1000	1000	1000	1335
1336	1000	1000	1000	1000	1336
1337	1000	1000	1000	1000	1337
1338	1000	1000	1000	1000	1338
1339	1000	1000	1000	1000	1339
1340	1000	1000	1000	1000	1340
1341	1000	1000	1000	1000	1341
1342	1000	1000	1000	1000	1342
1343	1000	1000	1000	1000	1343
1344	1000	1000	1000	1000	1344
1345	1000	1000	1000	1000	1345
1346	1000	1000	1000	1000	1346
1347	1000	1000	1000	1000	1347
1348	1000	1000	1000	1000	1348
1349	1000	1000	1000	1000	1349
1350	1000	1000	1000	1000	1350
1351	1000	1000	1000	1000	1351
1352	1000	1000	1000	1000	1352
1353	1000	1000	1000	1000	1353
1354	1000	1000	1000	1000	1354
1355	1000	1000	1000	1000	1355
1356	1000	1000	1000	1000	1356
1357	1000	1000	1000	1000	1357
1358	1000	1000	1000	1000	1358
1359	1000	1000	1000	1000	1359
1360	1000	1000	1000	1000	1360
1361	1000	1000	1000	1000	1361
1362	1000	1000	1000	1000	1362
1363	1000	1000	1000	1000	1363
1364	1000	1000	1000	1000	1364
1365	1000	1000	1000	1000	1365
1366	1000	1000	1000	1000	1366
1367	1000	1000	1000	1000	1367
1368	1000	1000	1000	1000	1368
1369	1000	1000	1000	1000	1369
1370	1000	1000	1000	1000	1370
1371	1000	1000	1000	1000	1371
1372	1000	1000	1000	1000	1372
1373	1000	1000	1000	1000	1373
1374	1000	1000	1000	1000	1374
1375	1000	1000	1000	1000	1375
1376	1000	1000	1000	1000	1376
1377	1000	1000	1000	1000	1377
1378	1000	1000	1000	1000	1378
1379	1000	1000	1000	1000	1379
1380	1000	1000	1000	1000	1380
1381	1000	1000	1000	1000	1381
1382	1000	1000	1000	1000	1382
1383	1000	1000	1000	1000	1383
1384	1000	1000	1000	1000	1384
1385	1000	1000	1000	1000	1385
1386	1000	1000	1000	1000	1386
1387	1000	1000	1000	1000	1387
1388	1000	1000	1000	1000	1388
1389	1000	1000	1000	1000	1389
1390	1000	1000	1000	1000	1390
1391	1000	1000	1000	1000	1391
1392	1000	1000	1000	1000	1392
1393	1000	1000	1000	1000	1393
1394	1000	1000	1000	1000	1394
1395	1000	1000	1000	1000	1395
1396	1000	1000	1000	1000	1396
1397	1000	1000	1000	1000	1397
1398	1000	1000	1000	1000	1398
1399	1000	1000	1000	1000	1399
1400	1000	1000	1000	1000	1400

Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır.

Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır.

Her sınıfın ihtiyacı

Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır.

Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır. Her sınıfın ihtiyacı, her sınıfın ihtiyacıdır.

- ۱۱ -

آئندە كۆزلەن حراص و ساقاۋەت ئۆزلىك بىلەن ئۆز ئۆزىگە چىكىدۇ ؛ استغناك بو كۆن بو سوۋدە پاتان دىكىر اىتايلايلىرى بزم وطنىمىز نەدى ابدىرك و على المحصوص خراب و سفاكلرمى كودرمىز جبارق بزم قارىنى عين نعمة نهدى واحترامى او قومايه جعفرىمىز ؛ اكر تاريخ برنگردن عبارت اىس . اكر نظريات اقتصاديه ونواين اجنابعه حضورنده طرق و مدارى زوت و سعادت مليه مىزك ، حاكيت سايبه و عابنه مىزك استقداكى اولايلىك درجه سنده سائر اهميت اىس طرفى و مدارى مىزى واسع ساهه لده واسع فعاليتلره وجوده كىرە بىلىك اسباب توسل فوق استقبالىره جابىزى نهدى اىتكده اولان مندرات مشومەن كدەبىزى فودتار اىلىك ايجون اك مجبر بر وطنه در وقت اك ديامه بزم ايجون سىلدر . مع نابعه بونون اولاد مملكت سمراسنده بو كۆن اوضر و طيلره سىزك بو مملون خاطر ماري ناكار اىتك صورتيه و ردىكىز بو يوك اىدىك بالقات حضورنده بولون بوزر ، نطق كره رۇياسى كوردە ردىكىز ابدى سعادت و امين استقبالى سزدن انتظار ايدى بوزر ايدو انتظار ايدى بوزر كا ارقى سز ادمردم ولايى قوموشى بولان دوسب طوبى نىك مەدور بر جهه اىج خراج و سفاكلرمى قىرلا ندىنى استىزا خندە لرى التده اذرى نەچە چىكىر . دوسب لىرك و قىبه ماطومەن حدود مىز . قدر انشا ايشكلىرى بولرە ، بو كۆن دە جارى قابىشه بايق ايشكلىرى شىدور لره . فائىق بوزن بو يه ادمر و ملىره مملكتلىرىك عريان سىن . قى كل حساب و خجالتله كوستى ندر نەچە چىكىر . ايشە بە جك و قابىشه چىكىر كه سرحد مىز استىحاكاملره اولدىنى كى شىدو فر لره دده ، بولر لره دده تحكىم ايدلسن و سرحد مىزك اولاد لرى سون كور لره اولدىنى قدر بو بولر و شىدو فر لره ساه سنده اوراق چىكىر لره دده مسلح قوى اولسونلر . بولر سىزك بزم ائزە و يره چىكىر قازمە لرك عدديه باغلىدو (ملك مندراى نامه انقلا تىك قابوسى اوزۇندە بازيلىدو . [

۲۱ ربيع الاول سنه ۱۳۳۰ ۲۷ شاط سنه ۱۳۲۷

المردوم واليسى

محمد امين

Resim: 1- Mehmed Emin Bey 1911'de Erzurum Polis Mektebinin Diploma Merasiminde Erzurum İleri Gelenleri ile (Şehbâl, 1328, s.159)

ÖZET

Mehmed Emin Bey (Yurdakul) son dönem Türk edebiyatının yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerinden biridir. O'nun edebi kişiliği yanında az bilinen bir yönü de bürokratlığıdır. Hayatı boyunca pek çok memuriyetlerde bulunan Mehmed Emin Bey 1911'de Erzurum Valiliği'ne atanmıştır. Bir yıl gibi kısa bir süre burada kalmıştır. Mehmed Emin Bey bu görevi sırasında Erzurum ve bölgenin sorunlarını yerinde tespit etmiş ve bunu bir rapor halinde Bayındırlık Bakanlığına sunmuştur. Bu çalışmada Vali Mehmed Emin Bey'in lâyihası incelenmiş, değerlendirmesi yapıldıktan sonra Osmanlıca metni ve günümüz Türkçesine çevirisi ekte sunulmuştur.

Anahtar Kelime: Mehmed Emin Yurdakul, Erzurum Valisi, Lâyiha

ABSTRACT

Mehmed Emin Bey (Yurdakul) is one of the most significant figures in modern Turkish literature. He has a hidden bureaucracy career as well as his well known literary career. Throughout his life, he held a number of official positions and in 1911 he was appointed as the Governor of Erzurum. He stayed in the city for only a year. During his duty in the city, Mehmed Emin Bey eye witnessed and determined the problems of the district personally and presented them to the Ministry of Public Works in a report. In this study, the proposal of Governor Mehmed Emin Bey is analysed and evaluated, finally the original text written in Otoman and Turkish translation of it is given in the appendix.

Key words: Mehmed Emin Yurdakul, Governor of Erzurum, Proposal